

РУКОПИСИ ИЗ БЕОГРАДСКИХ ЗБИРКИ

Стари српски рукописи, настали у току векова у разним преписивачким центрима широм земаља у којима је била у употреби српска реч, данас се ретко налазе у тим огњиштима наше културе. Многи рукописи су пропали још у средњем веку у пожарима који су се често догађали у манастирима. Други су нестајали у ратним вихорима, као што је случај са највећом збирком старих српских рукописа која је изгорела у Народној библиотеци приликом бомбардовања нашег главног града 6. априла 1941. године.

Сачувани рукописи данас су расути по библиотекама наше земље¹ и иностранства. У нашој земљи их се највише налази у београдским збиркама. Неке библиотеке и њихове рукописне збирке доживљавале су низ сеоба, као што је случај са најстаријом библиотеком у Београду, данашњом Патријаршијском библиотеком. Она је први пут пренета из Београда у Сремске Карловце 1737. године. Затим је у време српско-турског рата пресељена 1790. године из Сремских Карловаца у Сент-Андреју, а одатле је враћена у мају 1791. године. После тога је у време мађарске буне, пренета са архивом у Београд, да би крајем 1849. године била враћена у Сремске Карловце. За време другог светског рата пренета је у Загреб и одатле враћена после ослобођења. У Патријаршијској библиотеци која је смештена у Патријаршијском двору² налази се 420 рукописа, целих и њихових фрагмената, који обухватају временско раздобље од XIV до XVIII века.

У Патријаршијском двору данас се налази Музеј Српске православне цркве, у коме се чува збирка рукописа пренетих после ослобођења из разних манастира, претежно из Фрушке горе, и то из манастира Крушедола,³ Кувеждина, Дивше, Шишатовца и Гргетег,⁴ као и из Сремских Карловаца.⁵ До сада је објављен само кра-

так каталог рукописа Музеја Српске православне цркве.⁶

У овом Музеју налази се такође збирка рукописа Рад. Грујића са 278 бројева. Из те збирке само су поједини рукописи објављени.⁷

Богата збирка рукописа налази се у Архиву Српске академије наука и уметности. Од те збирке 339 рукописа описао је Љ. Стојановић,⁸ а допунски каталог је изradio Б. Ковачевић.⁹

Рукописе бивше Народне библиотеке описао је Љ. Стојановић,¹⁰ а затим С. Матић.¹¹ Обновљени фонд рукописа обухвата 183 броја.¹²

Две збирке се чувају у Универзитетској библиотеци у Београду. Прва збирка рукописа (28 бројева) је с територије бивше Скопске митрополије,¹³ а друга збирка (38 бројева) припадала је Српском семинару Филозофског факултета Београдског универзитета, куда је доспела из манастира Леснова.¹⁴

Мање збирке, или само поједине рукописе имају и друге установе у Београду. Тако се у Народном музеју налази пет рукописа, од којих су нарочито познати Мирослављево јеванђеље¹⁵ и призренски препис Душановог законика.¹⁶

У Музеју примењене уметности чувају се три рукописа и то два ћирилска и један грчки.¹⁷

У Етнографском музеју се налази илуминирани свитак молитвеника.¹⁸

У Архиву Србије чувају се Дечанска повеља, у облику свитка дугачког преко пет метара, и једна повеља издата кожарском еснафу.

Објављивање илуминираних рукописа из београдских збирки почињемо једном групом рукописа из Ораховице, повезаних занимљивом и стилски сродном илуминацијом.

I. Група рукописа манастира Ораховице са краја XVI века из збирки Музеја Српске православне цркве у Београду

У повлачењу испред све јачег турског надирања, Срби се, већ од XV века, насељавају у областима северно од Саве и Дунава, као и у Хрватској. У тим областима они оснивају нове, или насељавају напуштене римокатоличке манастире. При тим манастирима, као и у градовима насељеним Србима, преписују се рукописи српском, али и влашком редакцијом.

Најстарији рукопис настао у тим областима је апостол исписан 1454. године у Вараждину при Кантакузини, кћери деспота Ђурђа Бранковића, као што се види из поговора у књизи.¹⁹ Орнаментална заставица на почетку тога апостола рађена је у стилу познатом из многобројних старих српских рукописа.

За преписивачку делатност у северозападним областима које је обухватила Пећка патријаршија веома је значајан манастир Ораховица, у западној Словенији. Најстарији помен о томе манастиру је из 1583. године,²⁰ а забележен је у једном рукописном апостолу. Тај се рукопис данас налази у Музеју Српске православне цркве под бројем 165, а доспео је тамо из манастира Крушедола, где се неко време чувао под сигнатуром Ђ. V. 9.²¹

Скоро у исто време када и тај апостол, исписано је у Ораховици још неколико рукописа. Док се у неким од њих налазе записи из којих се види да су исписани у томе манастиру, други се могу везати за то значајно огњиште српске културе на основу сличности дуктуса и орнаментике са поуздано датованим рукописима тамо насталим, као и на основу тога што су тамо нађени. Од рукописа са сачуваним записима, Р. Грујић спомиње три.²² Те рукописе је Р. Грујић видео у Ораховици, али се они данас налазе у Београду, и образују једну одређену групу споменика везаних јединственом илуминацијом. За четворојеванђеље које се данас чува у збирци Р. Грујића у Музеју Српске православне цркве под бројем 163, а које је без записа, Р. Грујић је претпоставио да је најстарији рукопис тамо настао и да је исписан око 1582. године.²³

Рукопис је исписан полууставом на хартији и српске је редакције.²⁴ Величина је 39,5×25,7 cm и има 229 листова. Повезан је у дрвене дашчице обложене кожом са утиснутим орнаментима. На горњој корици је у правоугаоном пољу утиснут медаљон

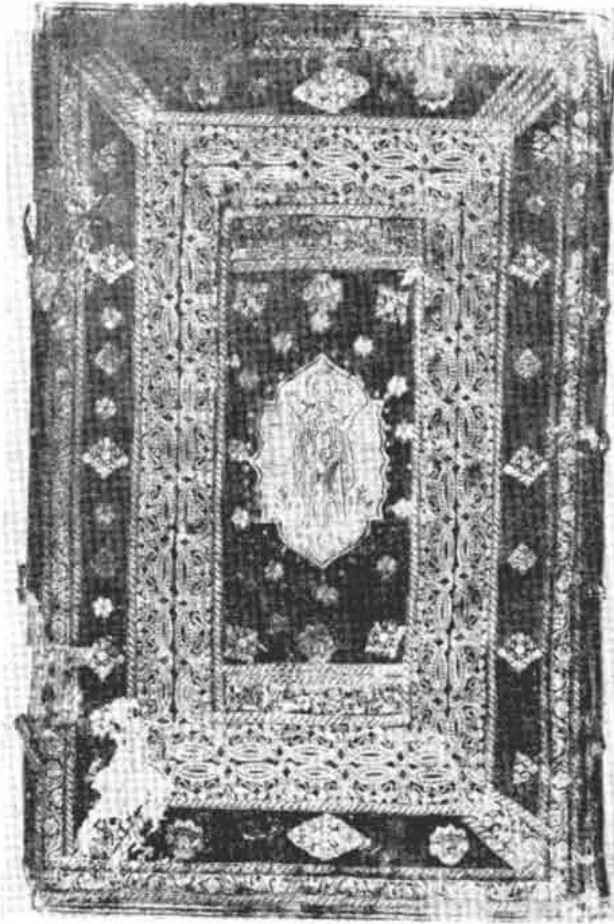
Слика 1 — Повез четворојеванђеља бр. 163 збирке Р. Грујића у Музеју Српске православне цркве. Горња корица.

Phot. 1 — La reliure du Tétravévangile n° 163, de la collection de R. Grujić au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe. La couverture de dessus.

са представом Христовог распећа. Лево од распећа су две жене, а десно св. Јован Богослов и војник. У угловима правоугаоника су ликови јеванђелиста. То поље је оивичено с неколико трака украшених геометријским и биљним орнаментима (сл. 1).

На доњој корици је, такође у правоугаоном пољу медаљон са представом Богородице типа Знамења са Христом на грудима (сл. 2). Овај повез је рад попа Живана Бајца, као што се види из записа 1711. године на доњој корици.²⁶

Заставица изнад почетка текста јеванђеља по Матеју (л. 5r) има основу црвене боје, само је основа ромба у средини бледо жута. Цветови су плаво-сиви, Иницијал К је украшен жутиим и плавим цветовима, док су детаљи иницијала црвени (сл. 3).

Сл. 2 — Повез четворојеванђеља бр. 163 збирке Р. Грујића у Музеју Српске православне цркве. Доња корица.

Phot. 2 — La reliure du *Tétraévangile* n° 163, de la collection de R. Grujić au Musée de l'Église orthodoxe serbe. La couverture de dessous.

Заставицу изнад почетка текста јеванђеља по Марку (л. 66r) образују један велики прстен опкољен са неколико концентричних кругова, пресечених дијагоналама.²⁶ Основа у средини је тамно-мрка са орнаментима црвене и плаво-сиве боје. Два концентрична круга око средишњег круга имају тамно-мрку основу са стилизованим орнаментима бледо-жутим и мрко-жутим. Око ових кругова су на тамно-мркој и плаво-сивој основи цветови бледо-мрки, бледо-жути и плаво-сиви. Иницијал З је изведен необојеним преплетима са плаво-сивим, црвеним и бледо-жутим детаљима (сл. 4).

Заставица изнад почетка текста јеванђеља по Луки (л. 107r) има тамно-мрку ос-

нову. Преплет је необојен, бледо-жут и плаво-сив. Цветови на заставици су бледо-жути са црвеним детаљима. Иницијал П има тамно-мрку основу и изведен је необојеним преплетима (сл. 5).

Заставица изнад почетка текста по Јовану (л. 174r) има орнаменте који су као и остали у овом четворојеванђељу неубичајени у илуминацији старих српских рукописа. Стилизовани геометријски и слободно обрађени биљни орнамент усклађени су у веома занимљиву целину. Основа је необојена и испуњена мрким тачкицама. Местимично је основа бледо мрка. Иницијал В је изведен бледо-жутим преплетом док је основа бледо-мрка (сл. 6).

Овај занимљиви рукопис доноси до сада непозната орнаментална решења добијених комбиновањем геометријских елемената познатих у илуминацији старих српских рукописа, овде датих у новом облику и биљних мотива третираних у веома рустифицираном облику. За поједине од тих биљних мотива имамо далеких паралела у исламској уметности и то у керамици и ћилимовима.²⁷ Међутим, да би се утврдило тачно порекло занимљиве и оригиналне орнаментике овог и осталих рукописа ове групе било би потребно познавати богати фонд још необјављених византијских и поствизантијских рукописа који се чувају у Народној библиотеци у Атини, затим оних у манастирима Атоса и других збирки које садрже такве рукописе.

Други рукопис који такође води порекло из Ораховице и по својој илуминацији припада овој групи је четворојеванђеље које се неко време налазило у библиотеци манастира Крушедола под сигнатуром Ђ. V. 10.²⁸ Данас се тај рукопис чува у Музеју Српске православне цркве под бројем 17. Рукопис је можда исписао исти преписивач који је израдио и претходно четворојеванђеље. Ово друго четворојеванђеље је најбогатије илуминирано у целој групи.

Рукопис је исписан полууставом, на хартији, српске је редакције, величине 21×31 cm и има 267 листова. Овај рукопис је повезан у дрвене корице са утиснутим орнаментима.

Рукопис је илуминиран према декоративном систему у коме се заставице налазе не само на почетку јеванђеља, већ такође и на почецима предговора и садржаја сва четири јеванђеља. Затим су почеци појединих поглавља такође наглашени декоративним иницијалима. То су највише иницијали В и Р, који се налазе на почецима текста већ врме оно и рече гђ Заста-

Сл. 3 — Чет-
воројеванђеље
бр. 163 збирке
Р. Грујића у
Музеју Српске
православне
цркве.
Почетак
јеванђеља по
Матеју, л.5r

Phot. 3 — Le
Tétra
évangile n° 163
de la collection
de R. Grujić au
Musée de
l'Eglise
ortodoxe
serbe. Le début
d'Évangile
selon Matthieu,
fol. 5r

Сл. 4 — Чет-
воројеванђеље
бр. 163 збирке
Р. Грујића у
Музеју Српске
православне
цркве. Почетак
јеванђеља по
Марку, л.66r

Phot. 4 — Le
Tétra
évangile n° 163
de la collection
de R. Grujić au
Musée de
l'Eglise
ortodoxe
serbe. Le début
d'Évangile
selon Marc,
fol.66r

Сл. 5 — Четворојеванђеље бр. 163 збирке Р. Грујића у Музеју Српске православне цркве. Почетак јеванђеља по Луки, л.107r

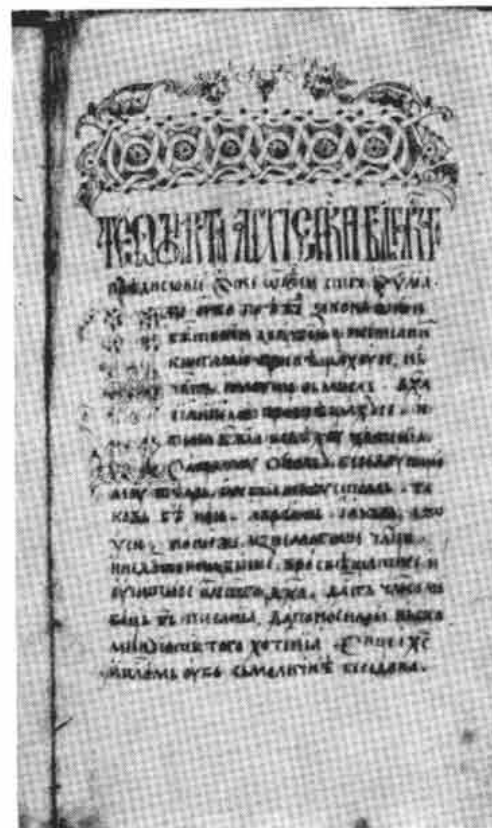
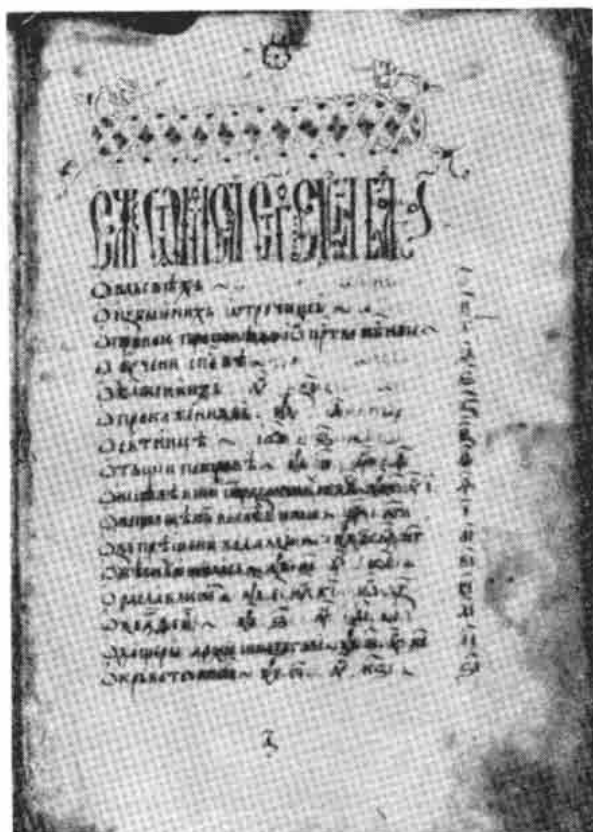
Phot. 5 — Le Tétraévangile n° 163 de la collection de R. Grujić au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe. Le début d'Évangile selon Luc, fol.107r

Сл. 6 — Четворојеванђеље бр. 163, збирке Р. Грујића у Музеју Српске православне цркве. Почетак јеванђеља по Јовану, л.174r

Phot. 6 — Le Tétraévangile n° 163 de la collection de R. Grujić au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe. Le début d'Évangile selon Jean, fol.174r

Сл. 7 — Чет-
воројеванђеље
бр. 17 у
Музеју Српске
православне
цркве.
Садржај
јеванђеља по
Матеју, л.1г

Phot. 7 — Le
Le Tétra-
évangile n° 17
au Musée de
l'Eglise
orthodoxe serbe.
Le sujet de
de l'Évangile
selon Matthieu,
fol. 1г

Сл. 8 — Чет-
воројеванђеље
бр. 17 у
Музеју Српске
православне
цркве.
Теофилактово
предговор
јеванђеља по
Матеју, л. 3г

Phot. 8 — Le
Tétra-
évangile n° 17
au Musée de
l'Eglise
orthodoxe serbe.
La préface par
Théophilact de
l'Évangile
selon Matthieu,
fol.3г

Сл. 9 — Четворојеванђеље бр. 17 у Музеју Српске православне цркве. Почетак јеванђеља по Матеју, л.6г

Phot. 9 — Le Tétraévangile n° 17 au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe. Le début d'Évangile selon Matthieu, fol.6г

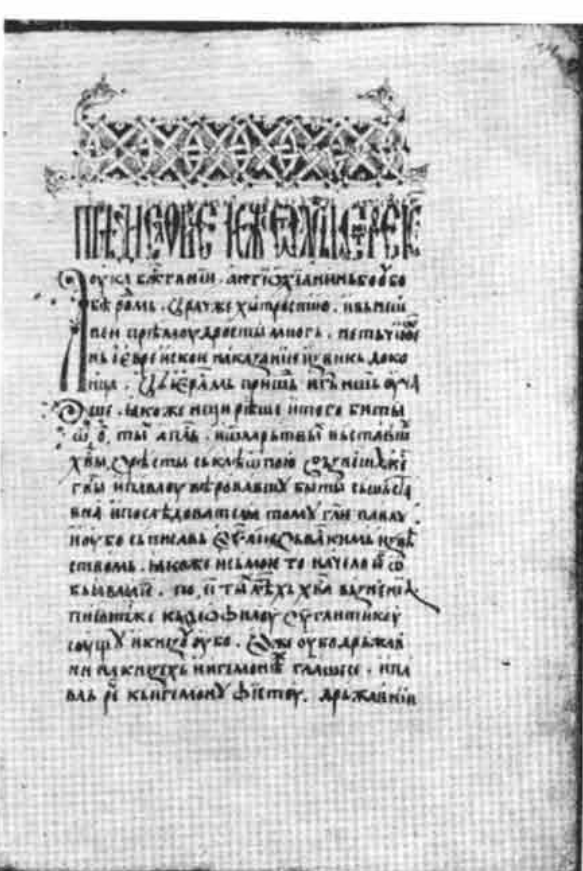
Сл. 10. Четворојеванђеље бр. 17 у Мезеју Српске православне цркве. Садржај јеванђеља по Марку, л.75г

Phot. 10 — Tétraévangile n° 17 au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe. Le sujet de l'Évangile selon Marc. fol.75г

Сл. 11 — Чет-
воројеванђеље
бр. 17 у
Музеју Српске
православне
цркве.
Предговор
јеванђеља
по Марку,
л.77r

Phot. — 11 Le
Tétra-
évangile n° 17
au Musée de
l'Eglise
ortodoxe serbe.
La préface de
l'Évangile selon
Marc, fol.177r

Сл. 12 — Чет-
воројеванђеље
бр. 17 у
Музеју
Српске
православне
цркве. Почетак
јеванђеља по
Марку, л.79r

Phot. 12 — Le
Tétra-
évangile n° 17
au Musée de
l'Eglise
ortodoxe serbe.
Le début
d'Évangile
selon Marc,
fol.79r

Сл. 13 — Четворојеванђеље бр. 17 у Музеју Српске православне цркве. Садржај јеванђеља по Луки. л.123r

Сл. 14. Четворојеванђеље бр. 17 у Музеју Српске православне цркве. Предговор јеванђеља по Луки, л.125r

Phot. 13 — Le Tétraévangile n° 17 au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe. Le sujet de l'Évangile selon Luc, fol.123r

Phot. 14 — Le Tétraévangile n° 17 au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe. La préface de l'Évangile selon Luc, fol.125r

Сл. 15 — Чет-
воројеванђеље
бр. 17 у
Музеју Српске
православне
цркве. Почетак
јеванђеља по
Луки, л.126r

Phot. 15 — Le
Tétra-
évangile n° 17
au Musée de
l'Eglise
ortodoxe serbe.
Le début
d'Évangile
selon Luc,
fol.126r

Сл. 16 — Чет-
воројеванђеље
бр. 17 у
Музеју Српске
православне
цркве.
Предговор
јеванђеља по
Јовану, л.200r

Phot. 16 — Le
Tétra-
évangile n° 17
au Musée de
l'Eglise
ortodoxe serbe.
Le sujet de
l'Évangile
selon Jean,
fol. 200r

Сл. 17. Четворојеванђеље бр. 17 у Музеју Српске православне цркве. Предговор јеванђеља по Јовану, л.201r

Phot. 17 — Le Tétraévangile n° 17 au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe. La préface de l'Évangile selon Jean, fol.201r

Сл. 18 — Четворојеванђеље бр. 17 у Музеју Српске православне цркве. Почетак јеванђеља по Јовану, л.203r

Phot. 18 — Le Tetraévangile n 17° au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe. Le début d'Évangile selon Jean, fol.203r

вице и иницијали у овом ораховичком четворојеванђељу спадају у најзанимљивије у целокупном фонду наших рукописа. Као и заставице, исто тако су и иницијали овог рукописа веома разнолики. Као и у претходном рукопису, и ови иницијали и заставице представљају комбинације декоративних схема познатих из наших старих рукописа и рустичних елемената узетих из природе и неког нама непознатог предлошка, мада је могуће да је илуминатор познавао неке радове у керамици или текстилу исламског стила, а који је у своме дугом развоју имао веома разноврсне облике и мотиве, од јако стилизованих до оних узетих из природе.

Прва заставица налази се изнад садржаја јеванђеља по Матеју (л. 1r). Основна боја је зелена, а траке имају мрке и црвене контуре (сл. 7).

Следећа заставица налази се изнад Теофилактовог јеванђеља по Матеју (л. 3r). Боје су зелена, мрка, окер и црвена (сл. 8).

Трећа заставица налази се изнад почетка текста јеванђеља по Матеју (л. 6r). Геометријски орнамент на овој заставици је скоро истоветан са оним на заставицама у апостоу Музеја Српске православне цркве бр. 165 (л. 1r) и у триоду Повијесног музеја Хрватске бр. 59,²⁹ који је према запису рађен у манастиру Ораховици. Међутим, док се у апостоу преплетне траке завршавају у горњем делу стилизованим палметама, у нашем четворојеванђељу оне добијају далеко разуђеније облике. Дугачке лозице се меко и природно савијају, завршавајући се цветовима и лишћем. Боје су зелена, жута, црвена и мрка. Иницијал К је изведен помоћу преплета мрких контура и украшен цветовима. Боје су зелена, окер и црвена (сл. 9).

Заставица изнад садржаја јеванђеља по Марку (л. 75r) одликује се изузетном свежином. Орнаментална схема позната из других старих српских рукописа, овде је дата са низом нових детаља. Боје су зелена, жута и тамно црвена (сл. 10).

Заставица испред „предисловија” јеванђеља по Марку (л. 77r) образована је орнаментом познатим и из других рукописа, али који овде добија ново оригинално решење додавањем нових декоративних мотива. Боје су зелена, жута и црвена (сл. 11).

Заставица изнад почетка текста јеванђеља по Марку (л. 79r) се као и заставица изнад почетка садржаја овог јеванђеља одликује изузетном свежином. На овој заставици, за коју немамо паралела у другим

рукописима, једва се назиру основне схеме орнаментална распрострањених у нашим рукописима. Ова се заставица битно разликује по своме третману од оних рађених по добро познатим и веома распрострањеним шаблонима. Боје су бледо-зелена и црвена на жуто-окер основи. Иницијал З је један од најдекоративнијих у нашој рукописној орнаментици.

Заставицу изнад садржаја јеванђеља по Луки (л. 123r) образује преплет какав налазимо веома често у нашим старим рукописима (сл. 13). Међутим, и овде је као и на осталим заставицама овог рукописа, уношењем флоралних елемената, код нас неуобичајених по стилизацији, створена оригинална заставица. Боје су зелена, жута и црвена.

Заставица испред „предисловија” јеванђеља по Луки (л. 125r) припада типу доста распрострањеном у нашој рукописној орнаментици (сл. 14). Такве заставице налазимо у старим српским рукописима почев од XIV века, (заставица у рукопису Синтагма Матеје Властара, из Патријаршијске библиотеке), до бројних рукописа XVII века, као што је рукопис у Повијесном музеју Хрватске у Загребу бр. 44, л. 66r. Истоветну орнаменталну схему има и графика у Милешевском псалтиру из 1544. године.³⁰ Боје су зелена, мрка и црвена.

Заставица изнад почетка текста јеванђеља по Луки (л. 126r) рађена је у бледо-зеленој, бледо-окер и црвеној боји (сл. 15). Иницијал П је изузетно богато орнаментисан и има исте боје као и заставица.

Заставица изнад садржаја јеванђеља по Јовану (л. 200r) је образована уплетеним прстеновима, мотивом доста честим у орнаментици наших рукописа, али су овде унети детаљи који јој дају нов карактер (сл. 16). Боје су жута, зелена и црвена.

Заставица изнад „предисловија” јеванђеља по Јовану (л. 201r) је доста неуобичајеног типа. Стилизован флорални орнамент оживљује геометријске облике ове заставице (сл. 17). Боје су зелена и бледо-жута са црвеним детаљима.

Заставица изнад текста по Јовану (л. 203r) је такође доста неуобичајеног типа. Међутим, за његову орнаменталну схему, налазимо паралелу у графици Горачког псалтира из 1521. године,³¹ као и у илуминацији четворојеванђеља манастира Гомирја, које су чува у Повијесном музеју Хрватске под бројем 44, на л. 68r. У нашем рукопису графика из Горачког псалтира и заставица из четворојеванђеља Гомирја јављају се у тако измењеном и упрошће-

ном виду, да се њен узор једва распознаје, мада је основна схема скоро истоветна (сл. 18). Боје су зелена, црвена, жута и мрка. Иницијал В доноси доста слободно решење распрострањеног типа иницијала, изведеног густим преплетом. Основне контуре иницијала украшене су стилизованим и слободно третираним флоралним гранама, црвене, зелене и жуте боје, док је основа испуњена црвеним тачкицама, што овоме иницијалу даје много живости.

Као заставице, и иницијали, којих има преко стотину, на почецима појединих поглавља, веома су хетерогени. То су већином преплетни иницијали, али се они доста разликују од таквих иницијала у осталим рукописима не само тога времена, већ уопште од осталих иницијала у старим српским рукописима, који су често понављали познате шаблоне. Они се и међусобно разликују. Показујући размимоилажење од уобичајених орнаменталних узора, ови иницијали указују на богату машту илуминатора овог четворојеванђеља. Сем преплета као основног орнаменталног елемента, унети су у саме преплете и нови декоративни мотиви или цветови. Често ти флорални мотиви образују контуре иницијала или допуњавају већ и онако маштовите орнаменте. То су шестолисти цветови, као на иницијалу В (л. 19г), или су то цветови са знатно више латица, као на иницијалу В (л. 73г). Овај иницијал има црну основу, а детаљи су црвени (сл. 19). Тај иницијал је рађен према доста распрострањеном узору, али му флорални мотиви дају посебан карактер.

Други тип иницијала (на л. 97v) има контуре изведене занимљивим орнаментом названим „laufender Hund” — симултаним понављањем увојито таласасте линије (сл. 20).

Поједини иницијали имају скоро геометријске облике, али су украшени истим типом флоралне орнаментике као на осталим иницијалима. Такве иницијале сусрећемо на л. 99v (сл. 21) и на л. 106г (сл. 22).

Занимљив орнамент у облику печурки налазимо на окосници иницијала В на л. 117v (сл. 23). Стилски сродне орнаменте има и иницијал на л. 120г. Иницијал В на л. 120v украшен је малим цветом опкољеним преплетима, чије се траке завршавају дугим гранама (сл. 24).

Иницијал В на л. 167v (сл. 25) је образован преплетима који се издвајају са шрафираних основе. Истом типу припада неколико иницијала.

Веома је занимљив иницијал В на л. 198v, на коме се са црне основе издвајају ситни стилизовани орнаменти, док се преплетна трака завршава бујним гранама са палметицама (сл. 26).

Иницијал В на л. 231г доноси нове орнаменталне облике сличне крилима птица, док су гране које полазе од основе украшене орнаментима флоралног карактера (сл. 27).

Нове флоралне мотиве рустичног карактера доноси иницијал В на л. 250v (сл. 28).

На иницијалу С (л. 255v) цео орнамент је концентрисан на основи са које се флорални мотиви зракасто разилазе од квадрата на коме почива иницијал (сл. 29).

Сем ових изузетно занимљивих преплетних иницијала украшених орнаментима флоралног карактера, који показују богату маштовитост илуминатора и од којих сваки представља ново, оригинално, дотле непознато решење, налазимо у овом рукопису и низ иницијала киноарног типа. Међутим, и они су украшени орнаментима који су карактеристични за ово четворојеванђеље, али се у њима јављају као нов мотив ситне паралелне цртице, мотив који налазимо у рукописима насталим у Влашкој. Такве иницијале налазимо у овом рукопису на листовима 212v, 216v, 218v, 220v и 223г, као и на листовима 254г (сл. 30) и 256г.

На овим иницијалима преовлађују боје жута, црвена и црна, док су шрафирани иницијали црвени или цртани црним масликом и необојени.

Трећи рукопис који се може везати за ова два претходна је споменути апостол, који се једно време налазио у манастиру Крушедолу под сигн. Ђ. V. 9, а данас је у Музеју Српске православне цркве у Београду под бројем 165.

Апостол је исписан на хартији, полууставом српске редакције. Величина је 29,5×19,5 cm и има I+I—III+204 листа. Рукопис је датован 1583. године, али данас нема тога листа.³² Повезан је у дрвене дашчице обложене кожом са утиснутим орнаментима. На горњој корици је у правоугаоном пољу, опкољеном паралелним тракама, иконографска представа, прилично нејасна, али која врло вероватно представља жртву Аврамову. Наслућује се снажна фигура Аврамова, који држи сина Исака, док се из сегмента неба појављује полуфигура Христова. Да доњој корици, где недостаје дашчица је у средини натпис:

Сл. 19 — Четворојеванђеље бр. 17
у Музеју Српске православне црк-
ве. Иницијал V, л.73r

Phot. 19 — Le Tétraévangile n° 17
au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe.
L'initiale V, fol.73r

Сл. 20 — Четворојеванђеље бр. 17
у Музеју Српске православне црк-
ве. Иницијал V, л.97v

Phot. 20 — Le Tétraévangile n° 17
au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe.
L'initiale V, fol.97v

Сл. 21 — Четворојеванђеље бр. 17
у Музеју Српске православне црк-
ве. Иницијал V, л.99v

Phot. 21 — Le Tétraévangile n° 17
au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe.
L'initiale V, fol.99v

Сл. 22 — Четворојеванђеље бр. 17
у Музеју Српске православне црк-
ве. Иницијал V, л.106v

Phot. 22 — Le Tétraévangile n° 17
au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe.
L'initiale V, fol.106v

Сл. 23 — Четворојеванђеље бр. 17
у Музеју Српске православне црк-
ве. Иницијал V, л.117v

Phot. 23 — Le Tétraévangile n° 17
au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe.
L'initiale V, fol.117v

Сл. 24 — Четворојеванђеље бр. 17
у Музеју Српске православне црк-
ве. Иницијал V, л.120v

Phot. 24 — Le Tétraévangile n° 17
au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe.
L'initiale V, fol.120v

Сл. 19 — Четворојеванђеље бр. 17
у Музеју Српске православне црк-
ве. Иницијал V, л.73r

Phot. 19 — Le Tétraévangile n° 17
au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe.
L'initiale V, fol.73r

Сл. 20 — Четворојеванђеље бр. 17
у Музеју Српске православне црк-
ве. Иницијал V, л.97v

Phot. 20 — Le Tétraévangile n° 17
au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe.
L'initiale V, fol.97v

Сл. 21 — Четворојеванђеље бр. 17
у Музеју Српске православне црк-
ве. Иницијал V, л.99v

Phot. 21 — Le Tétraévangile n° 17
au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe.
L'initiale V, fol.99v

Сл. 22 — Четворојеванђеље бр. 17
у Музеју Српске православне црк-
ве. Иницијал V, л.106v

Phot. 22 — Le Tétraévangile n° 17
au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe.
L'initiale V, fol.106v

Сл. 23 — Четворојеванђеље бр. 17
у Музеју Српске православне црк-
ве. Иницијал V, л.117v

Phot. 23 — Le Tétraévangile n° 17
au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe.
L'initiale V, fol.117v

Сл. 24 — Четворојеванђеље бр. 17
у Музеју Српске православне црк-
ве. Иницијал V, л.120v

Phot. 24 — Le Tétraévangile n° 17
au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe.
L'initiale V, fol.120v

Сл. 25 — Четворојеванђеље бр. 17
у Музеју Српске православне црк-
ве. Иницијал V, л.167v

Phot. 25 — Le tétraévangile n° 17
au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe.
L'initiale V, fol.167v

Сл. 26 — Четворојеванђеље бр. 17
у Музеју Српске православне црк-
ве. Иницијал V, л.198v

Phot. 26 — Le Tétraévangile n° 17
au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe.
L'initiale V, fol.198v

Сл. 27 — Четворојеванђеље бр. 17
у Музеју Српске православне црк-
ве. Иницијал V, л.231r

Phot. 27 — Le Tétraévangile n° 17
au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe.
L'initiale V, fol.231r

Сл. 28 — Четворојеванђеље бр. 17
у Музеју Српске православне црк-
ве. Иницијал V, л.250v

Phot. 28 — Le Tétraévangile n° 17
au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe.
L'initiale V, fol.250v

Сл. 29 — Четворојеванђеље бр. 17
у Музеју Српске православне црк-
ве. Иницијал S, л.255v

Phot. 29 — Le Tétraévangile n° 17
au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe.
L'initiale S, fol.255v

Сл. 30 — Четворојеванђеље бр. 17
у Музеју Српске православне црк-
ве. Иницијал v, л.254r

Phot. 30 — Le Tétraévangile n° 17
au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe.
L'initiale V, fol. 254r

IHS, окружен орнаментима. Тај повез је очигледно западног карактера.

По својој илуминацији, овај је рукопис најједноставнији у овој групи, пошто има само једну заставицу, која се налази на почетку текста: Дејанија светих апостола (л. 1r).

Заставица има боју основе зелену, црвену и бледо-окер (сл. 31). Преплетне траке су бледо-окер и бледо-зелене. Иницијал је бледо-окер, бледо-зелене и црвене боје.

Данас се у Загребу, у Повијесном музеју Хрватске, чува неколико рукописа са стилски сродном орнаментиком. Један од њих је споменути посни триод бр. 59 из 1584. године.³³ На почетку текста рукописа је правоугаона заставица украшена орнаментима истоветне схеме као она на описаном апостолу Музеја Српске православне цркве бр. 165, а по стилизацији је још ближа, такође истоветној по схеми, заставици у четворојеванђељу Музеја Српске православне цркве бр. 17, лист 6r.

Други рукопис везан за ову стилску групу налази се такође у Повијесном музеју Хрватске под сигнатуром Р. 77. То је поменик манастира Ораховице, исписан у последњој трећини XVI века.³⁴ На почетку текста поменика (л. 1r) налази се правоугаона заставица украшена тако преплетним тракама да су добијена четири уланчана прстена. Крајеви преплетних трака завршавају се у горњем делу заставице стилизованим гранама. У средини заставице је крст, а са страна су розетиче стилски сродне са цветовима рукописа Р. 17 Музеја Српске православне цркве.

По својој орнаментици ова група рукописа има паралела у рукопису бр. 219 збирке Р. Грујића у Музеју Српске православне цркве. Тај рукопис је настао у манастиру Марчи око 1550. године, и садржи у својој илуминацији заставицу на л. 1r, која је стилски сродна са заставицом у поменику Повијесног музеја Хрватске. Исто тако, иницијали указују на истоветне узоре.

За Ораховицу је везан Зборник проповеди за архијере, који је преписан у томе манастиру 1593.³⁵ Рукопис се данас налази у збирци Р. Грујића у Музеју Српске православне цркве под бројем 195. Он је исписан српском редакцијом под утицајем молдавског узора, и његова илуминација се доста разликује од оне у овој одређеној и стилски сродној групи.

Као што смо видели, три рукописа пореклом из Ораховице, а данас у Београду,

Сл. 31 — Апостол бр. 165 у Музеју Српске православне цркве, Почетак текста л.1r

Phot. 31 — L'apôtre n° 165 au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe. Le début du texte, fol.1r

припадају једној посебној групи рукописа, којој се може приписати и неколико рукописа који су сада у Повијесном музеју Хрватске у Загребу. Ти рукописи у својој илуминацији доносе нова, занимљива и до сада непозната решења. Док се често у основној форми ослањају на схеме већ познате у нашим рукописима, они се, уношењем фолклорних елемената рустичног карактера, издвајају од илуминације осталих наших рукописа. Већ смо указали на извесне паралеле у примењеној уметности ислама. За рукопис Музеја Српске православне цркве бр. 17 могли бисмо навести још неке аналогije.³⁶ Међутим, ти исламски елементи су врло вероватно продирали у фолклорну уметност балканског подручја већ од првих контаката исламског света са становништвом Балкана и суседних области и тек детаљним проучавањем тако створених дела уметности наших и суседних земаља наћи ће се узор илуминације ових рукописа.

НАПОМЕНЕ

¹ В. Мошин, *Фондови словенских рукописа у Југославији*, Библиотекар, 6, Београд 1961, 581—590

² Н. Лазаревић, *Библиотека Српске патријаршије*, Зборник Богословског факултета, II, Београд 1951, 535—553; Љ. Дурковић—Јакшић, Најстарија библиотека у Београду, Гласник СПЦ, Год. LI, бр. 1, Београд 1970, 9—19.

³ С. Петковић, *Опис рукописа манастира Крушедола*, Сремски Карловци 1914—67.

⁴ Ј. Мирковић, *Старине фрушкогорских манастира*, Београд 1931. Ту су обухваћени и крушедолски рукописи; С. Петковић, *Опис рукописа манастира Кувевждина, Дивше, Шишатовца и Гретега*, Споменик Српске академије наука CI, 1951, 3—31.

⁵ Ј. Мирковић, *Опис рукописних богослужбених књига Горње и Доње цркве у Сремским Карловцима*, Богословље, X, Београд, 1935, 311—314.

⁶ В. Мошин, *Инвентар ћирилских рукописа Музеја Српске православне цркве у Београду*, Летопис Југославенске академије знаности и уметности, књ. 60, Загреб 1955, 220—226. О рукопису бр. 151: М. Харисијадис, *Рукописи даскала Максима*, Библиотекар, Год. XXII, бр. 1, Београд 1970, 68.

⁷ Р. Грујић, *Старине манастира Ораховице у Славонији*, Старинар, Трећа серија, књ. XIV, 1939, 56 и даље, објавио је неколико рукописа који се данас налазе у тој збирци; Љ. Стефоска—Васиљев, *Два илуминирана литургијска рукописа из манастира Ораховице*, Библиотекар, 5, Београд 1968, 483—500; М. Харисијадис, *Минијатуре у стихологији бр. 15 из збирке Р. Грујића у Музеју Српске православне цркве*, Зборник Музеја примењене уметности, бр. 13, Београд 1969, 83—96; Иста, *Два илуминирана рукописа збирке Р. Грујића и њихове паралеле у манастиру Хиландару*, Библиотекар, 5, Београд 1972, 583—593. Иста, *Синодик манастира Раковца из 1702. године*. Зборник Народног музеја у Београду, 7, 1973, 53—71.

⁸ Љ. Стојановић, *Каталог рукописа и старих штампаних књига збирке Српске краљевске академије*, Београд 1901.

⁹ В. Ковачевић, *Архив Српске академије наука у Београду*, Архивист бр. 3—4, Београд 1957, 193—216.

¹⁰ Љ. Стојановић, *Каталог Народне библиотеке у Београду*, IV, Рукописи и старе штампане књиге, Београд 1903.

¹¹ С. Матић, *Опис рукописа Народне библиотеке са прилогом Породични архив Рашковића*, Описао проф. М. Костић, Београд 1952.

¹² За податак о најновијем броју рукописа Народне библиотеке у Београду захваљујем Љубици Штавланин—Ђорђевић. Кратак каталог рукописа израдио је М. Кићовић, *Рукописи Народне библиотеке у Београду*, Архивски алманах I, Београд 1958, 49—80. У време када је В. Мошин објавио свој чланак о фондовима словенских рукописа у Југосла-

вији (упор. нам. 1) фонд Народне библиотеке имао је свега 84 броја, а када је Љ. Штавланин—Ђорђевић дала преглед рукописа, у чланку *Стари ћирилски рукописи Народне библиотеке у Београду*, Библиотекар, 5, Београд 1968, 391—423, Народна библиотека је имала 158 бројева у свом рукописном фонду.

¹³ В. Ђоровић, *Рукописи универзитетске библиотеке у Београду*, Споменик Српске академије наука, LXXXVII, 1938, 93—104.

¹⁴ В. Ђоровић, *Рукописи Лесновског манастира*, Зборник за историју Јужне Србије и суседних области, I, Скопље 1936, 103—124.

¹⁵ Љ. Стојановић, *Мирослављево јеванђеље*, Београд 1897. На каснијој веома опширној литератури задржаћемо се другом приликом. Последња по датуму је студија Ј. Максимовић, *Студије о Мирослављевом јеванђељу*, III, Зборник за ликовне уметности Матице Српске, 8, Нови Сад 1972, 39—50. Исте године је објављена публикација Народног музеја, у Београду: *Мирослављево јеванђеље са текстом Десанке Милошевић*.

¹⁶ С. Новаковић, *Зборник Стефана Душана цара српског 1349 и 1354*, Београд 1898, LXVI—LXVIII.

¹⁷ Д. Медаковић, *Рукописни молитвеник из збирке Музеја примењене уметности*, Зборник Музеја примењене уметности, 3—4, Београд 1958, 138—144.

¹⁸ Ј. Павловић, *Рукописни молитвеник Етнографског музеја у Београду*, Гласник Етнографског музеја у Београду, XVI, Београд 1953, 144—162.

¹⁹ Изложба српске књиге и штампе у Хрватској, Загреб 1950, 14, репродукција на стр. 9; Д. Медаковић, *Велешке о српској уметности у областима старе Славоније и Хрватске*, Старинар, Нова серија, књ. V—VI (1954—1955), 1956., 317.

²⁰ За манастир Ораховицу видети: В. Крашић, *Опис манастира Ораховице*, Нови Сад 1895. За најстарији помен о Ораховици: Љ. Стојановић *Стари српски записи и натписи*, I, Београд 1902, 232, бр. 770; Р. Грујић, н. д. 13; В. Петковић *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Београд 1950, 228.

²¹ С. Петковић, *Опис рукописа манастира Крушедола*, 12, бр. 10.

²² Р. Грујић, н. д. 13 и даље.

²³ Исти, н. д. 58, сл. 38.

²⁴ Исти, н. д. 58—59.

²⁵ Љ. Стојановић, н. д. II, Београд 1903, 26, бр. 2222; Р. Грујић, н. д. 60, сл. 43.

²⁶ Исти, *Пакрачка епархија, Споменици у српском православном владичанству пакрачком*, Нови Сад 1930, сл. 4 на стр. 26; Исти, *Старине манастира Ораховице у Славонији*, 58, сл. 38.

²⁷ За паралеле у исламској уметности видети: R. L. Hobson, *A Guide to the Islamic*

Pottery of the near East, Oxford 1932, Fig. 95—101, 103, 106; R. P. Wilson, *Islamic Art*, London 1957, Пл. 40, 41, 43, 44, 68, 69, 76, 81, 82, 83.

²⁸ С. Петковић, *Опис рукописа манастира Крушедола*, 6, бр. 5.

²⁹ Изложба српске књиге и штампе у Хрватској, сл. на стр. 11; Д. Медаковић, н. д. сл. 4; Б. Мошин, *Туркијски рукописи Повијесног музеја Хрватске и Копитарева збирка словенских рукописа и Цојсов одломак у Љубљани*, Београд 1971, 33, бр. 28; Палеографски албум, уз тај опис, Т. 37.

³⁰ Д. Медаковић, *Графика српских штампаних књига XV—XVII века*, САН Посебна издања, књ. СССИХ, Одељење друштвених наука, књ. 29, Т. СII, 1.

³¹ По стилизацији се та графика доста разликује и орнаментална схема има такође

одступања, али је иста замисао. Упор. Д. Медаковић, н. д. Т. XXV, 1.

³² Љ. Стојановић, н. д. I, бр. 770; Р. Грујић, н. д. 13.

³³ Љ. Стојановић, н. д. бр. 772; Р. Грујић, н. д. 14; Упор. прим. 29.

³⁴ н. д. 104, бр. 83; Палеографски албум Таб. 46.

³⁵ Р. Грујић, н. д. 59, сл. 39.

³⁶ A. Lane, *Early islamic Pottery*, London 1947, Fig. 84b (керамика из 1214. године), упор. са заставицом на л. 3г у четворојевањелу Р. 17 Музеја Српске православне цркве, сл. 8; Исти, *The Ottoman Pottery, у Ars Orientalis* II, 1957, 247—281, Fig. 13, упор. са наведеним рукописом, л. 201r, сл. 13.

GRUPE DE MANUSCRITS DU MONASTERE ORAHOVICA DATANT DE LA FIN DU XVIe SIECLE

Mara Harisiadis

Les anciens manuscrits serbes, écrits dans les différents centres de transcription, sont de nos jours rarement gardés là, où il étaient conçus. Un grand nombre en a disparu dans la suite des siècles. Les autres sont dispersés dans les bibliothèques de notre pays ou à l'étranger. Chez nous ils sont, pour la plupart, préservés dans les collections et bibliothèques de Belgrade, à savoir: dans la bibliothèque de la Patriarchie orthodoxe serbe, dans les deux collections du Musée de l'Eglise orthodoxe serbe, aux Archives de l'Académie serbe des sciences et des arts, dans la Bibliothèque nationale de Serbie et dans la Bibliothèque universitaire. Des collections plus petites en sont gardées au Musée national, au Musée de l'Art appliqué, au Musée ethnographique et aux Archives de Serbie.

La première publication des manuscrits enluminés des collections de Belgrade, fut celle d'un groupe de manuscrits, écrits et enluminés à la fin de XVIe siècle, à Orahovica. Leur enluminure intéressante, d'un style conforme, est apparemment réalisée sous l'influence de l'art islamique. Elle constitue leur trait caractéristique et présente des combinaisons exception-

nelles de schémas ornementaux de caractère géométrique, et d'éléments islamiques, jusque-là inconnus chez nous. De tels éléments décoratifs nous sont connus aussi de la céramique et des tapis turcs et persans.

Le manuscrit le plus ancien de ce groupe est le Tétraévangile, écrit autour de 1582 aujourd'hui dans la collection de R. Grujić, au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe, n° 163. Le manuscrit le plus richement illuminé du même groupe est le Tétraévangile n° 17, au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe. Le troisième manuscrit est l'Apôtre de 1583, au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe, n° 165.

Il y a aujourd'hui à Zagreb quelques manuscrits dont l'ornementation est d'un style semblable. Ce sont: Triod de jeune (livre de Carême), de 1584, au Musée historique de Croatie (la signature R. 59); le mémorial du monastère Orahovica, datant des dernières décennies du XVIe siècle, au même Musée (la signature R. 77). Dans la collection de R. Grujić, au Musée de l'Eglise orthodoxe serbe, se trouve le manuscrit n° 219, dont l'enluminure est semblable à celle des autres manuscrits du même groupe, provenant du monastère Orahovica.